

Janna Kantola

Strangers in Suomi **Kolmen englanninkielisen nykykirjailijan suomalaiset**

Suomalaiset ovat tunnetusti olleet kiinnostuneita siitä, mitä muut heistä ajattelevat. Maailmassa ja kaunokirjallisuudessa suomalaisia on vähän, varsinkin jos mukaan ei lueta jännityskirjallisuutta (ks. Mairioniemi 1995, 336). Aihetta tutkinut W. R. Mead tuli tutkimuksissaan – ”The Image of the Finn in English and American Literature” (1963), ”Figures of Fun: Further Reflections on Finns in English Fiction” (1976) ja ”Finland and the Finn as Stereotypes” (1982) – siihen tulokseen, ettei englanninkielisessä kirjallisuudessa juuri ole suomalaisia henkilöitä ja kun on, pannaan heitä jollain tavalla halvalla.

Myös Riitta Santala on tutkinut Suomea 1900-luvun brittikirjallisuudessa. Hänen mukaansa kiinnostus Suomea kohtaan johtui maantieteellisistä syistä. Neuvostoliiton naapurimaahan sijoitettiin vakooja-, seikkailu- tai jännitystarinoita. Teosten suomalaiset sivuhenkilöt ottivat elämän raskaasti ja olivat taikauskaisia, lapsenomaisia, juroja ja hiljaisia. (Santala 1995, 162.)¹ Santalan esimerkkejä ovat mm. Anthony Glynin *I Can Take It All* (1959, suom. *Anna minun kaikki kestää*, 1965), Flora Sandströmin *Other Winters, Other Springs* (1963) ja Catherine Gavinin *The Fortress* (1964).

Suomalaisia henkilöitä on esiintynyt englanninkielisessä kirjallisuudessa siten kylmän sodan, Meadin ja 1980-luvun. Myös kirjallisuudentutkimuksessa on viime vuosina osoitettu mielenkiintoa kansallisia stereotyyppioita kohtaan. Pääosassa ovat tällöin monesti olleet yksittäisiä kansakuntia tai ihmisryhmiä suuremmat kokonaisuudet (ks. esim. Wagner 2004 tai Ma 1999); Aušra Paulaskienén tutkimus *Lost and Found. The Discovery of Lithuania in American Fiction* (2007) osuu kuitenkin suomalaisia lähelle. Outi Heiskasen hiljattain ilmestynyt yleisesitys *Tehtävä Suomessa. Kotimaamme ulkomaisissa elokuvissa* (2008) tarkastelee aihepiiriä toisen taidemuodon kautta;² kylmä sota ja Neuvostoliiton läheisyys näkyvät hänen tarkastelemissaan elokuvissa.³

Malcolm Bradburyn *To the Hermitage* (2000), Richard Raynerin *The Cloud Sketcher* (2000, suom. *Pilvien piirtäjä*, 2001) ja John Irvingin *Until I Find You* (2005, suom. *Kunnes löydän sinut*, 2006)⁴ kuuluvat niihin harvoihin 2000-luvulla ilmestyneisiin englanninkielisiin romaaneihin, joissa on suomalaisia henkilöitä. Niiden suomalaisuusaspektia ei ole aiemmin tarkasteltu yhdessä tai erikseen, vaikka myös kirjallisuuden suomalaikäsitukset voisivat valaista jälleen ajankohtaista⁵ ja jo esseiden aluksi artikkeloitua kysymystä siitä, miten suomalaisuus muille näyttäytyy.

Tarkoitukseni on tuoda tekstinäyttein esiin, miten suomalaisia edellä mainituissa teoksissa kuvataan. Väitän, että niissä annetaan suomalaisista varsin stereotyyppinen kuva, jota luodaan pääasiassa humoristisin tyylikeinoin ja joka sellaisenaan joko tukee tai kyseenalaistaa aiemmassa – jo Meadin ja esimerkiksi Santalan tutkimassa – kaunokirjallisuudessa luotuja ja tuettuja käsityksiä suomalaisuudesta. Suomalaiset (tai ainakin saamelaiset)⁶ ovat olleet kirjallisella maailmankartalla tunnetusti ainakin Tacituksen *Germania*-teoksen (98 jaa.) fenneistä lähtien; ensimmäistä fiktiivistä ilmentymää on sen sijaan vaikeampi jäljittää. Ainakin muutamassa 1800-luvulla ilmestyneessä romaanissa – Richard Henry Danan *Two Years Before the Mast* (1840, suom. *Kaksi vuotta keulanpuolella*, 1968) ja Joseph Conradin *The Nigger of the 'Narcissus'* (1897, suom. *Narkissoksen neekeri* 1933) – suomalaiset esiintyvät merenkävijöinä (Mairioniemi 1995, 339).

Suomalaiset 2000-luvun englanninkielisessä kaunokirjallisuudessa

Tšehov jo tiesi, etteivät menestystarinat kiinnosta ketään. Siksi suomalaisissa on potentiaalia maailmankirjallisuuden henkilöhahmoiksi. Yhdysvaltalaisen kirjallisuuden viimeaikaisimmat suomalaiset ovat olleet Richard Raynerin teoksessa *Pilvien piirtäjä* ja John Irvingin romaanissa *Kunnes löydän sinut*, jossa vierailaan Helsingissä. Näiden lisäksi Thomas Pynchonin *Against the Day* -romaanissa (2006) on suomalainen henkilöahmo, Veikko Rautavaara -niminen anarkistipommittaja. Myös englantilaiskirjailija Helen Dunmoren teos *House of Orphans* (2006) sijoittuu Suomeen.⁷

Malcolm Bradburyn romaanissa *To the Hermitage* (2000) on luku, jonka nimi on ”A Small Finnish Interlude”. Sen voi ajatella teoskokonaisuuden kevennykseksi, eikä liene sattumaa – Meadin johtopäätösten valossa – että osa lankeaa Suomelle. Jo otsikollaan sivupolkua tai vähäpätöisyyttä ilmaiseva välisoitto ei ole konkreettinen piipahdus Suomessa, vaan kirjailijapäähenkilö⁸ muistelee siinä vuosien takaista Suomen-matkaansa. Sen yhteydessä hän melkein matkusti Pietariin – teoksen kaksi varsinaista tarinalinjaa⁹ nimittäin tähtävät sinne – kääntäjänsä Pentin suosiollisella avustuksella.¹⁰

John Irvingin teoksen kytkös Suomeen on samankaltainen kuin Bradburylla. Myös Irvingin teoksessa piipahdetaan Suomessa. Kyseessä on teoksen viides luku, ”Ei suju Suomessakaan” (”Failure in Finland”). Takaisin palataan vielä luvussa 29, jonka nimi on ”Totuus” (”The Truth”). Teoksen päähenkilö, tuleva näyttelijä Jack Burns käy taatuoijaäitinsä kanssa läpi Pohjanmeren ja Itämeren satamakaupunkeja etsimässä urkuriisäänsä.

Richard Raynerin teoksen päähenkilö on suomalainen arkkitehti Esko Vaananen (sic).¹¹ Esko taistelee isäänsä vastaan valkoisten puolella – ja päättyy 1920-luvun New Yorkiin, jonne hänet vie rakkaus pilvenpiirtäjiä ja venäläistaustaista, Suomessa tavattua Katerinaa kohtaan ja jossa hän monella tavalla jatkaa taisteluaan suomalaisuuttaan, isänperintöään vastaan.

Suomalaiset kuvataan juupoiksi

Maailmankirjallisuudessa suomalaisia juoppoja on suhteessa paljon. Etenkin pohjoismainen kirjallisuus tuntee juopon suomalaisen henkilöihahmon; viime aikoina myös ruotsinsuomalaisten kuvaamana.¹² Aihe nousee esiin myös Riitta Santalan tarkastelemista varhaisemmista englanninkielisistä romaaneista (vrt. etenkin Anthony Glynin romaani *I Can Take It All*; Santala 1995, 166–167). Edellä mainituista kolmesta romaanista Bradburyn *To the Hermitage* -teoksessa käsitellään suomalaista juoppoutta eksplisiittisimmin. Suomi-jakso alkaa tällaisella tunnustuksella:

Tiesin vain muutaman tosiasian suomalaisista noihin aikoihin. He joivat. He olivat mäkihyppääjiä. Heidän joukossaan oli merkittäviä arkkitehtejä. He puhuivat kummallista kieltä, joka oli outoa kyllä sukua unkarin kielelle, jota kukaan ei ymmärtänyt, eivät edes suomalaiset kielisukulaiset. He olivat myös – voi kuinka heistä tämän vuoksi pidätkään – lukijakansaa. Kyllä vaan, he lukivat kirjoja, uskomattomia määriä, enemmän kuin yksikään muu kansa; voi olla että se johtui siitä – mikä ei tuolloin juolahtanut mieleeni – että sankkojen metsien, suurten järvien, valtaviin hyttysten ja punkkien, avointen ja autioiden maisemien, loputtoman lumen ja tuulen tuivertaman yksinäisyyden universumissa, jossa harvoin puhuttiin toinen toiselle, oli niin vähän muuta tekemistä. (Bradbury 2000, 228; suom. Janna Kantola.)

Kyseinen kappale kokoa pieneen tilaan joukon suomalaisia koskevia stereotyyppisiä käsityksiä: holtittomat juomatavat, urheilusuoritukset, saavutukset arkkitehtuurin saralla sekä omituisen kielen, lukemisharrastuksen ja luontoon liittyvät (liioitellut) käsitykset.¹³ Ne ovat myös piirteitä, jotka suomalaiset tunnistavat itsestään ja joita mielellään mytologisoidaan.

Raynerin romaanissa vastaavat suomalaisuuteen liittyvät stereotyyppiat värittyvät negatiivisesti kansallisen vastakkainasettelun kautta. Teoksessa saksalaissyntyinen arkkitehti Lazarus kutsuu Suomea ”takapajulaksi” (*a benighted country*)¹⁴, jossa on ”soita ja rämeitä, synkkiä metsiä, jäätä” ja ”mökeissään kyhjöttäviä maalaisia” ja joka siten on ”viheliäinen paikka” ja ”hullu maa”, josta kannatti lähteä alta aikayksikön (Rayner 2001, 316–317).

Irvingin teoksessa Suomeen tullaan Ruotsin kautta, ja jo laivamatka antaa aiheen pohjoismaisen mentaliteetin havainnointiin. On kylmä, ja suolaiset pärskeet jäätyvät laivan kannella kävelevän kasvoille. Sää ei kuitenkaan lannista ”niitä suomalaisia ja ruotsalaisia, jotka joivat viinaa ja hoilottivat jäisellä kannella puoleen yöhön” (Irving 2006, 78). Oksentaminenkaan ei jää huomiotta. Suomalaisten luonnehdinnasta erottuvat toistuvat käsitteet ”juoppo” ja eufemismi *brave girls*, ”reippaat tytöt”. Näillä viitataan holtittomaan alkoholinkäyttöön ja naisten seksuaaliseen vapaamielisyyteen. Runsas alkoholinkäyttö tulee esiin myös kiertoteitä. Jack Burnsini äiti elättää itsensä tatuojana myös etsintämatkallaan. Helsingissä hän tekee niitä hotelli Tornin huoneessaan. Juomatavat heijastuvat myös tuon työn käytäntöön: ”[–] juopot vuotavat verta kun heitä

tatuoidaan; Helsingissä Alice joutui käyttämään paljon paperipyhkeitä” (mt., 79).

Bradburyn teoksessa sivistyneen, tai vähintäänkin lukeneen, suomalaisen kuva on poikkeuksellinen teoksen kokonaisuutta vasten tarkasteltuna. Bradburyn sarkastis-humoristinen tyyli ammentaa suomalaisluvussa etnisestä vertailusta, joka on suomalais-lukijalle tuttu. Suomalaisia näyttävämmin teoskokonaisuudessa esillä ovat ruotsalaiset. Ruotsalaisten henkilöhahmojen tylsyyttä hipova korrektiusti ei esimerkiksi vaivaa metsäläismäiset juomatottumukset omaavaa suomalaista kirjailijajoukkoa, joihin englantilaiskirjailija tekee luvussa tuttavuutta ravintola Kosmoksessa, totta kai:

Ja heti kun siirsi oviaukon raskasta verhoa syrjään ja kun tunsu tunkkaisen ilman, tiesi heti, millainen paikka oli kyseessä. Siellä heitä oli, kirjailijoita joka lähtöön: naisia ja miehiä, lihavia ja hoikkia, nuoria ja vanhoja, hyvin pukeutuneita kaupunkilaiskirjailijoita, turkiksiin sonnustautuneita maalaiskirjailijoita. Joillain oli korkea otsa, kuten intellektuelleilla, joillain ei näyttänyt olevan otsaa ollenkaan. He kirjoittivat aikuisille, he kirjoittivat lapsille, olivat historioitsijoita, elämäkerran tai kauhuromantiikan kirjoittajia. Joukossa oli realisteja yhtä lailla kuin modernistejakin. Kirjailijoita, jotka olivat päässeet nauttimaan lukuisista etuisuuksista. Runoilijoita ja dramatiseteja. Niin paljon kirjailijoita, ja joita yhdisti vain yksi asia. Kosmos ei todellakaan ollut alkoholfri, he olivat kaikki päissään.

[--]Nobelisti röhnötti pää kaatuneessa soppakulhossa. Kuuluisa lastenkirjailija lauleskeli itseksensä tyhjän lasirivistön edessä. (Bradbury 2000, 233–234; suom. Janna Kantola.)

Kuvaus lienee yksi (muualla kuin Suomessa kirjoitetuista) inherealistisimmista kuvauksista suomalaiskirjailijoihin elämänmenosta. Näennäinen heterogeenisuus mitätöidään siinä yhteisellä, stereotyyppisellä nimittäjällä, englanninkielisen kirjallisuuden aiemmista suomalaiskuvauksista muistuttavalla juoppoudella (vrt. esim. Glynin *I Can Take It All* ja Danan *Two Years Before the Mast*).¹⁵ Siten voi ajatella fiktiivisen stereotypian kumuloituvan ja vahvistuvan.

Katkelma käy esimerkistä siitä, miten humoristinen vaikutelma syntyy kaksoisassosiaation kautta.¹⁶ Kaksi viitekehystä törmää toisiinsa aikaansaaden tyyllisen epäsuhtan: älymystö pannaan karnevalistisella tavalla polvilleen. Bradburyn romaanissa epäsuhtaa rakennetaan monella tavalla juuri rinnastamalla, usein kääntämällä asioiden väliset suhteet päinvastaisiksi: kerrotaan muun muassa, että Suomessa juhlien aikaan alkoholistit vaikuttavat kansalaisista selvimmiltä.

Koko Bradburyn pieni suomalainen välisoitto on kostea. Se pätee myös Irvingin antamaan Suomi-kuvaan. Irving ei kuitenkaan tee eroa Pohjoismaiden – tai ainakaan suomalaisten ja ruotsalaisten – välille, kuten edellä siteeratusta laivamatkan kuvauksesta näkee.

Bradburyn suomalaiset ovat kaikessa absurdisuudessaan mielenkiintoisempia kuin ruotsalaiset, joiden elämäntapojen värittömyyttä romaanin kirjailijakertoja korostaa. Juuri ruotsalaiselle kuulijalle kirjailija kertoo Suomen-muisteloan. Kuvaus suomalais-

ten juomatottumuksista vastaa ruotsalaisen käsityksiä:

’Ja kyllä, myös Helsingin pikajunassa vietettiin suomalaista perjantai-iltaa. Voin kertoa, että jokainen matkustaja junassa, mies tai nainen, ruma tai kaunis, ensimmäisestä luokasta kolmanteen, junan päästä päähän, oli tillin tallin.’
 ’Uskon sinua.’
 ’Vastapäätäni istui kaunis blondi, jolla oli pitkä musta turkki ja komea karvahattu ja joka riiteli koko matkan äänekkäästi peilikuvansa kanssa. Ja kun juna sitten saapui Helsingin asemalle aamun varhaisina tunteina, odotti matkustajia kantajien joukko kärryineen: he kasasivat tiedottomia matkustajia pinoon työntääkseen heidät taksijonoon.’ (Mt., 244–245; suom. Janna Kantola.)

Kustantajan edustajat summaavat oudon yhtälön: kirja-alan taitojen ohella he ovat alkoholieksperthejä. Todetaanhan, että ”[i]sältäni olivat sydämellisiä miehiä (olin aina pitänyt suomalaisia kylmän maan lämpiminä ihmisinä) ja varsinaisia vodkaspesialisteja” (mt., 231).

Myös Raynerin romaanissa vodkanjuonti yhdistetään suomalaisuuteen, mutta vaila liioittelua tai muuta korostamisen tapaa, jolloin humoristista vaikutelmaa tai tyyllistä epäsuhtaa ei synny (ks. esim. Rayner 2000, 132–134).¹⁷

Niin toisin kuin missään: tyyllinen epäsuhta

Bradburyn romaanissa esiintyvän suomalaisen kääntäjän puheista, samoin kuin luvun suomalaisten käytöksestä ylipäätään, huokuu merkillinen ylimielisyys ja kansallisuustunto, mutta ikään kuin absurdeissa asioissa. Ylivertaisuus yhdistettynä suorasukaisuuteen näyttäytyy epäkohteliaisuutena, joka vain korostuu kirjailijakertojan englantilaista kohteliaisuutta vasten, johon puolestaan kiinnitetään eksplisiittisesti huomiota. Tämä ei tarkoita sitä myöntyneisyyttä, mitä hän kohteliaisuuttaan ilmaisee, kun taas Penttinen kääntäjä seisoo epäkohteliaan suorasukaisten ajatustensa takana. Myös Irvingin romaanin tarjoilijattareen on oivasti ikuistettu suomalaista töykeyttä (2005, 70); siinäkin on toimen ja käytöksen välillä huvittava ristiriita.

Bradburyn romaanin englantilainen romaanikirjailija yöpöy romaanissa Helsingissä hotellissa nimeltä Gurki (sic). Siellä näytellään välisoiton ensimmäinen omituinen suomalainen kohtaaminen. Se kertoo omaa tarinaansa kirjassa annetusta suomalaiskuvasta, suomalaisesta kansallisuustunnosta *ad absurdum*:

Luin hetken, sitten seurasin, miten työmiehet ponnistelivat saadakseen hotellivieraita – flanellihousuista amerikkalaista turistia ja hänen nyhkiä vaimoan – ulos hissistä.¹⁸ ’Vaimoni on ollut tuolla jumissa jo pari tuntia,’ sanoi turisti.

’Suomalaiset hissit ovat erinomaisia,’ totesi hotellinjohtaja järkkymättä.

’Niitä viedään kaikkialle maailmaan.’

’Voi Luoja, tarkoittaako se, että voin koska tahansa joutua tuollaiseen uudestaan?’ kysyi turisti lohduttaen samalla nyhkiä vaimoan. ’Miksi me koskaan

tulimme Eurooppaan?’

’Suomi ei ole Eurooppa, Suomi on vain Suomi,’ sanoi hotellinjohtaja.
(Bradbury 2000, 230; suom. Janna Kantola.)

Katkelmassa on – *Finnico more* – miltei beckettmäistä ohipuhumista. Absurdi asetelma syntyy kansallislpeyden ja syytösten yhteensopimattomuudesta – jälleen siis yhdenlaisesta inkongruenssista. Katkelman viimeisen lauseen voi toisaalta tulkita myös lakoniseksi huomautukseksi, joka parhaimmillaan voisi olla myös lausujansa taholta humoristinen. Suomalaisten outo huumorintaju on herättänyt kunnioitusta brittikirjailijoiden teoksissa ennenkin, nimenomaan potentiaalisen leikinlaskun kautta (ks. Santala 1995, 193). Edellä siteeratun kohtauksen humoristisuus perustuu jälleen kahden eri kansan kohtaamiseen, jossa varsinaista ”kohtaamista” ei tapahdu. Samainen kohtaamattomuus toteutuu myös Pentti-nimisen kääntäjän ja kirjailijakertojan välillä (ks. ed. ja Bradbury 2000, 234–235).

Myös Irvingin romaanissa asetetaan Helsingin keskustan hotelliin, hotelli Torniin, joka on hyvinkin voinut olla myös Bradburyn luvun hotellin todellisena esikuvana.¹⁹ Kaikentasoinen toisto vahvistaa fiktiivistä stereotyyppiä. Humoristinen sattuma lienee se, että molemmissa piipahduksissa suomalaishotelliin hississä on jotain vikaa, etenkin koska suomalaiset ainakin omasta mielestään valmistavat tunnetusti kelpo hissejä. On myös mahdollista, että Irving tuntee Bradburyn teoksen ja kytkee oman Suomikuvauksensa siten sen kanssa yhteen. Irvingin teoksen fiktiivisessä maailmassa hotelli Torni ”on nähnyt parempiakin päiviä”, sen ”vanha veräjähissi oli ’väliaikaisesti’ poissa käytöstä”, se oli myös ”jumittunut näköjään pysyvästi epäkuntoisena hotellin toiseen kerrokseen”. Irvingin jälkimmäisen suomalaisluvun tapahtumiin mennessä – aikaa on kulunut noin kolmekymmentä vuotta – se on korjattu.

Erityisesti Bradbury ottaa luvussaan eri tavoin kantaa suomalaisten huumorintajuun. Sen välityksellä suomalaisten omaleimaisuus ja erikoinen mentaliteetti toimivat absurdien tilanteiden selittäjinä. Englantilaisen kirjailijan äänenmenetyksensä ja siitä johtuva kyvyttömyys esiintyä sovitulla tavalla tuottavat suomalaisille loppujen lopuksi outoa mielihyvää:

’Sinähän se olet,’ sanoi kauppias ystävällisesti ja lähestyi minua tuodakseen valtavan lasin vodkaa. ’Teit heidät onnellisiksi. He nauroivat sinulle sydämensä pohjasta.’

’Ai niinkö?’, yritin raakkaa.

’Mitään näin mahtavaa täällä ei olekaan vuosiin sattunut. Tulimme sinua junalle vastaan. Olimme tilanneet kaupunginorkesterin. Täytimme kaupungintalon vuoksesi.’

Nyökkäsin myötätuntoisesti.

’Mutta mitä sinä annoit vastineeksi? Et mitään. Matkustit tuhansia kilometrejä tyhjän tähden. Kiitos. Teit meidät onnellisiksi.’ (Bradbury 2000, 243; suom. Janna Kantola.)

Suomalaiset eivät teoksen antaman kuvan mukaan helpolla huvitu, ja jos huvittuvat, niin ikään kuin syyttä suotta. Huvittuneisuuden ja sen vastakohtan rajankäynnissä on itsessään jotakin absurdia: omalaatuiset suomalaislukijat ovat esimerkiksi pitäneet englantilaiskirjailijan teoksia niin hauskoina, että ovat *melkein nauraneet* (mt., 240). Toisaalta huumorin ammentaminen sellaisesta, mikä ei osoittelevasti ole humoristista, on lähellä kertojan itsensä tavoittelemaa ironiaa.

Omituinen suomalainen mentaliteetti huipentuu Bradburylla naispuoliseen (viehättävään) kaupunginjohtajaan, joka toivoo – humalassa totta kai – englantilaisen kirjailijan siirtävän hänelle lapsen, koska ”se olisi niin mukava muisto ja koska matkoilla pitäisi aina jättää jotain jälkeensä” (mt., 244). Kohtauksen absurdi asetelma on draamallinen, ja se noudattaakin Arne Kinnusen esittämää absurdin näytelmän määritelmää: se on looginen, mutta ”henkilöt rikkovat sovinnaisia käyttäytymisnormeja ja käyttävät kieltä, joka ei yleensä sovellu heidän asemaansa” (1985, 150). Sellaisenaan on kyse myös jo mainitusta tyylillisestä inkongruenssista huumorin keinona: uuden elämän alullepano rinnastuu käyttäytymisnormeja kyseenalaistaen vähäpätöiseen matkamuiistoon.

Kokonaisen teoksen tapahtumien sijoittaminen Suomeen sen sijaan näyttäisi vähentävän kansallisten piirteiden tai stereotyyppien erottumista. Eksotiikka erottuu siis vierasta vasten. Esimerkistä käy myös aiemmin sivuttu Helen Dunmoren romaani *House of Orphans*: siinä tehdään eroa ainoastaan suomalaisen ja suomenruotsalaisen kulttuurin välille etenkin kielikysymyksen kautta. 1900-luvun alkupuolelle sijoittuvissa Raynerin ja Dunmoren romaaneissa myös venäläiset ovat ikään kuin vertailumateriaalina kansallisten stereotyyppien osalta; myös Bradburyn teoksessa ollaan Venäjänmatkalla. Tietyt kliseiset käsitykset sekoittuvat ja yhtyvät, kuten mieltymys vodkaan. Mielenkiintoinen yksityiskohta on myös se, että Dunmoren Suomeen sijoittuvan romaanin kannessa on Sergei Mihailovits Prokudin-Gorskin ottama venäläistytön valokuva.

Kielellä ei ole väliä, eikä aina nimilläkään

Suomeen sijoitetuissa romaaneissa suomalaiset henkilö- ja paikannimet kirjoitetaan usein väärin. Aina ei ole selvää, onko kyseessä tietoinen ”käsittämättömän kielen” alleviivaus vai ainoastaan lipsahdus. Joka tapauksessa se voidaan tulkita yliolkaiseksi suh- tautumiseksi eri kielialueen kieleen: tuleehan väistämättä mieleen – tässä tapauksessa suomen kielen – nauttavaksi tekeminen. Ei ole merkitystä sillä, tarkoittavatko nimet mahdollisesti jotakin. Toisaalta esimerkiksi Bradburyn teoksen kannalta ei ole vähäisintäkään merkitystä, sijoittuvatko tapahtumat ”Jyväskykään” vai Jyväskylään, ”Kuovolaan” vai Kouvolaan.

Sen sijaan vaikuttaisi merkitykselliseltä, että kuvauksista villein tapahtuu häveliäästi vain alkukirjaimelta mainitussa kaupungissa ”O–”, joka sijaitisi ”jossain jäisen Pohjanlahden perukoilla, Lapin ja napapiirin suunnassa” (Bradbury 2000, 240), eli Oulussa.²⁰ Olennaista suomalaisnäkökulmasta on, että mielihyvää tuottava paikannimien tunnistaminen on mahdollista.

Kuten on jo tullut esiin, kirjoitetaan Raynerin teoksen päähenkilön sukunimi ”Vaananen” suomalaisittain väärin. Koska kyseisellä nimellä ei sinänsä näyttäisi olevan tarinan kannalta merkitystä,²¹ olisi sen voinut valita toisin. Väärinkirjoitus on systemaattista: päähenkilö muistelee Lallin tekemää surmatyötä Koylio-järven jäällä. Sinänsä Raynerin käyttämät suomalaisnimet ovat suomen kielen mukaisia. Teoksessa toistuvan suomen kielen sanan ”pilvenpiirtäjä” virheellinen kirjoitusasu ”pilvenpiirtaja” herättää huomiota, etenkin kun se annetaan kysyttäessä, miksi *wolkenkratzeria* (sic) suomeksi sanotaan (2000, 203). Helsingin katujen nimet saavat englanniksi Raynerillä kumman muodon, kuten ”Aleksanterinkatu Street”; näin ei esimerkiksi Irving tee.

Bradburyn teoksen suomalaisluku on korostuneen anonyymi. Se vähentää eksootiikkaa, jota vieraat nimet aikaansaavat. Kääntäjän etunimen (Pentti) ohella mainitaan Bradburyn romaanien ensimmäinen suomalainen, arkkitehti Jop Kaakinen.²² Hänen nimensä vilahtaa *To the Hermitage* -romaanissa ainoana kuvitteellisena nimenä²³ lueteltaessa suomalaisia arkkitehteja Aallosta Saariseen (Bradbury 2000, 232). Saattaa olla, että kyseisen henkilöahmon Job-sukuisella nimellä korostetaan epäonnista elämäntaltoa, mikä puolestaan liittyy niihin traagisiin ominaisuuksiin, joita esimerkiksi Raynerin suomalaispäähenkilöllä on. Suomalais-Eskon traagisuus on kytketty ulkoiisiin ominaisuuksiin, sillä hän on kasvoiltaan rujo – romaanissa kuvataan, kuinka hän polttaa lapsena kasvonsa. Traagiseen polttomerkkiin myös palataan toistuvasti. Irvingin ja Bradburyn tulkintakehyksen koomisuus siis puuttuu Raynerin suomalaisista.

Irvingin romaanin suomalaishenkilöahmojen kuvauksissa sananvalinnat luovat tiettyä arvaamatonta aggressiivista vaikutelmaa, jonka voi ajatella liittyvän myös suomalaiskuvauksissa toistuvaan runsaan alkoholinkäytön oletukseen ja sen aiheuttamaan fyysiseen ja psyykkiseen epätasapainoon:

Sami Salo oli hurjan näköinen vanhempi mies jolla oli ahdistunut ilme. Hänellä oli tummansininen lakki, jonka hän oli vetänyt korvilleen, ja samanvärinen takki. Hän hikoili noustuaan talvikampeissa portaita neljälteen kerrokseen ja hänen hengityksensä rahisi. (Irving 2006, 88.)

Hänen nimensä oli Kari Vaara ja hän oli herttainen mies jolla oli villi hiuspehko; hän näytti siltä kuin olisi juuri työntänyt päänsä vauhdilla kiitävän junan ikkunasta ulos. Hänellä oli hermostunut tapa ristiä käsiään kuin olisi juuri tekemäisillään koko elämänsä muuttavan tunnustuksen tai vajoamaisillaan polvilleen – hän oli äkkiä järkkynyt ihmeen silminnäkijä. (Mt., 90.)

Sananvalinnat ”hurjan näköinen”, ”ahdistunut ilme”, ”villi hiuspehko” tai ”äkkiä järkkynyt ihmeen silminnäkiä” välittävät alkukantaisen – kenties metsäläisen – mutta toisaalta epätoivoisen vaikutelman.

Nimien ohella suomalaiskuvauksia – ja suomalaisuutta – korostetaan suomen kielellä muutenkin. Jo mainitun pilvenpiirtäjän lisäksi esiintyy suomen kielen sana ”puukko” Raynerin romaanissa useaan kertaan (ks. esim. Rayner 2000, 200 ja 318). Se liittyy myös romaanin lopun tragediaan (mt., 403). Kyseisen teräseen kirjoittaminen suomen kielellä ikään kuin palauttaa väkivaltaisen teon kansalliseen kehykseen. Lisäksi ”puukko” edustaa tyypillistä suomen kielen sanaa kaksoisvokaaleineen ja konsonantteineen. Tekstissä vilahtavat myös suomen kielen sanat ”pikkusen” ja ”hotelli” (mt., 320, 369). Bradbury puolestaan käyttää luvussaan sanaa ”Hissi”. Sen kirjoittaminen isolla alkukirjaimella – ja aluksi kokonaan isoin kirjaimin – kontekstissa, jossa laite ei toimi, korostaa omalla tavallaan kyseisen kohdan harhaan osuvan kansallisympäyden koomisuutta. Suomen kielen sana ”hissi” kuulostanee englantilaiskorviin lisäksi huvitavalta sen muistuttaessa verbiä tai substantiivia *hiss*, ”sähistä”, ”pihistä” tai ”pihahdus”, ”vihellys”.²⁴

Laura Karttunen on kiinnittänyt David Sedarisin ”Nuit of the Living Dead” -kertomuksen analyysissään huomiota ääntämykseen liittyvään pilantekoon. Tietyn ääntämysvirheen perusteella hän osoittaa Sedarisin pilanteon potentiaalisen suomalaiskohteen. Tulkintaa tosin vahvistaa hänen mukaansa myös kohteen pukeutumisen kuvaus, tuulipuvun ja kävelykenkien yhdistäminen. Karttunen mukaan kaikki tämä aikaansaa tunnistamiseen liittyvää huumorimielihyvää. (Karttunen 2007, 94.) Onkin huomionarvoista, ettei Bradburyn tai Irvingin humoristisissa suomalaiskuvauksissa kiinnitetä englannin kielen taitoon minkäänlaista huomiota, etenkin kun se tuntuu kiehtoneen englantilaiskirjailijoita aiemmin (ks. mts. ja Maironiemi 1995, 354–355).

E erityisen huomionarvoiseksi ääntämykseen liittyvän leikinlaskun puuttumisen tekee se, että Irving on harrastanut sitä suomalaisten kustannuksella aiemmin. Bradburyn tapaan myös Irvingillä on ollut suomalaisia ennenkin: *The Hotel New Hampshire* -romaanissa (1981, *Kaikki isäni hotellit*, 1981) esiintyy suomalainen lääkäri tyttärineen. Siinä kuuluisaksi suomalaislääkäriksi (*famous Finnish doctor*) mainittu hotellivieras osallistuu kiitospäiväaterialle ja tekee siinä yhteydessä isokokoisen tyttärensä avustuksella naurettavan kääpiödiagnoosin. Puutteellisen kielitaitonsa vuoksi suomalaislääkäri – todellinen hupihahmo – joutuu jatkuvasti kysymään ontuvalla englannillaan, mitä mikin keskustelussa esiin noussut sana tarkoittaa: ”*What’s a ‘clip?’ the famous Finnish doctor would ask, only it sounded like ‘Wot’s a clop?’*” Tehtyään tyttärensä noutaman sanakirjan avulla diagnoosinsa hän joutuu seuraavaksi tiedustelemaan pöytäseurueelta *moron*-sanan merkitystä (mt., 126–129).

Kuten jo toisessa yhteydessä totesin, vahvistaa toisto tyylikeinona fiktiivistä

stereotyyppiä. Irvingin romaanin naishenkilöhahmot ”Ritva” ja ”Hannele”, jotka myöhemmässä suomalaisluvussa paljastuvat lesboiksi,²⁵ ovat eufemismein ilmaistuna ”reippaanoloisia” ja ”reippaita” tyttöjä. Kertoja palaa heidän kevytmieliseksi kutsuttuun luonteeseensa tavan takaa. Se tulkitaan heidän vaatteistaan – vaikka toisen villapaidassa juokseekin kliseisesti pieni lauma haalistuneita poroja²⁶ –, eleistään ja vartaloidensa yksityiskohdista (ajelemattomat kainalot, rintaliivittömyys):

Alice varmaan aisti noiden reippaiden tyttöjen kevytmielisen auran ja tiesi että heillä oli vaikutusta Jackiin (mt., 84).

Ehkä he olivat vulgaareja, mutta ei Alice näyttänyt vihaavan heitä (mt., 85).

Hannele oli kiistatta reipas tyttö [--] (mt., 85).

Irvingin toisto on monitasoista. Kliseisestä suomalaisuuskäsityksestä ”sisu, sauna ja Sibelius” toistuu muusikkoaiheen vuoksi viimeisin eri yhteyksissä kolmeen kertaan. Nimi toimii kaiken lisäksi aiemmassa Norjaan sijoittuvassa luvussa korvaan kuiskattuna vihjeenä matkan seuraavasta etapista (Irving 2005, 63–64). Siinäkin tulee esille yhteensopimattomuus: korkeakulttuurinen viitekehys rinnastuu suomalaiseen metsäläisyyteen. Jälkimmäinen yhdistyy kevytkenkäisyyteen päähenkilö Burnsien päätyessä intiimiin kanssakäymiseen tukevasti raskaana olevan Marja-Liisa -nimisen aerobic-ohjaajan kanssa teoksen toisessa suomalaisluvussa. Suomalaislukija saattaa assosoida vastaavanlaisen tahattoman tyyllillisen inkongruenssin nimen ja toimen välille kuin Thomas Pynchonin suomalaisen, Veikko Rautavaara -nimisen anarkistipommittajan yhteydessä.

Irvingin romaanin suomalaiskuvaus nojaa yhtä paljon stereotypioihin kuin Bradburynkin, sillä erotuksella että Irving liikkuu ikään kuin todellisemmalla tasolla. Esimerkiksi nimet täsmäävät, Ritva, Hannele, Kari Vaara, Sami Salo, Marianne, Marja-Liisa, Taru, Minna ja tietenkin Sibelius. Siksi voi ajatella, että Irvingin stereotyyppiset hahmotukset ovat kiillotetun Suomi-kuvan kannalta vahingollisempia kuin Bradburyn, jonka tyylikeinoiniin kursailematon liioittelu kuuluu. Tyylikeinona liioittelu saattaisi kyseenalaistaa stereotyyppisen ajattelumallin, stereotyyppisen ”totuuden”.

Tunnetuimmat suomen kielestä englannin kieleen jollain tasolla siirtyneet sanat lienevät juuri edellä mainitut ”sisu” ja ”sauna”. Voi ehkä ihmetellä kyseisten aiheiden vähäisyyttä Bradburyn, Irvingin ja Raynerin teoksissa, etenkin kun niissä muilta osin näytettäisiin ammennettavan stereotyyppisistä suomalaiskäsitteistä ja koska kyseiset käsitteet ja aihepiirit sinänsä saattaisivat antaa aihetta etenkin Bradburylle ja Irvingille tyyppilliseen irvailuun.²⁷ Mainittakoon, että Dunmoren historiallisessa romaanissa sauna on esillä ja potentiaalisena päänäyttämönä: kenraalikuvernööri Bobrikovin murhaa nimittäin suunnitellaan saunaan, mutta siihen ei kuitenkaan päädytä, koska ”kettään ei saa häiritä saunassa” (2006, 263).

Viittasin alussa W. R. Meadin tutkimusten johtopäätökseen siitä, että suomalais-henkilöhahmojen funktio on ollut toimia englanninkielisessä kirjallisuudessa hupihahmoina. Malcolm Bradburyn, John Irvingin ja Richard Raynerin 2000-luvulla ilmestyneiden romaanien suomalaishahmot eivät ole yksinomaan huvittavia. Näyttäisi kuitenkin siltä, että kirjallisuuden suomalaisten on yhä edelleen toimittava ”toisina”, väärinymmärrettyinä ja litteinä, mutta myös ymmärtämisen vaikeaksi tekevinä absurdin arvaamattomina henkilöihahmoina, mikä tietenkin suo oivan lähtökohdan myös pilantekoon. Tällaisina ikuisina mysteereinä suomalaiset toisaalta takaavat asemansa kirjallisuuden kannalta kiinnostavina, kenties toisin kuin väröttömämmät, saman kokoluokan kansat.

Viitteet

- ¹ Ranskalaisessa kirjallisuudessa Suomi on ollut esillä luontonsa ja asukkaidensa luonnonlapsimaisuuden kautta. Etenkin 1900-luvun alkupuolella ranskalaiskirjailijat saattoivat esittää monenmoisia väitteitä suomalaisuudesta. Suomalaisten henkilöihahmojen ulkoisessa kuvauksessa ei säästely tavallaan pieleen menevissä piirteissä: suomalaisten ”mongolityyppisyys” tuli tavan takaa esiin. (Heikkilä 1995, 272–273.)
- ² Teoksen lyhyessä kirjallisuutta käsittelevässä jaksossa (Heiskanen 2008, 224–225) ei viitata tässä käsiteltyihin romaaneihin.
- ³ Viittaahan jo teoksen nimi John Gardnerin kylmäsotahenkisen jännityskirjan *Icebreaker* (1983) suomennokseeseen *Tehtävä Suomessa, James Bond*.
- ⁴ Tässä suomenkielisessä esseessäni käytän tekstinäytteissä suomennoista, jos sellainen on ollut saatavana. Näytteet Bradburyn romaanista olen suomentanut itse. Suomennetuista teoksista käytän niiden suomenkielisiä nimiä.
- ⁵ Vrt. ulkoministeri Alexander Stubbin keväällä 2008 perustama maabrändityöryhmä.
- ⁶ Englanninkielisessä kirjallisuudessa ei välttämättä ole tehty eroa saamelaisten ja suomalaisten välille (ks. Mead 1982, 44).
- ⁷ Helen Dunmoren historiallinen romaani *House of Orphans* sijoittuu kokonaan 1900-luvun alun Suomeen, aikaan ennen Venäjän vuoden 1905 vallankumousta. Raynerin teoksen tavoin se on rakkaustarina; siitä poiketen sen varsinainen keskushenkilö on nainen, punaisen toisinajattelijan orpo tytär Eeva.
- ⁸ Teoksessa ei mainita hänen nimeään.
- ⁹ Teoksessa kulkee rinnan kaksi tarinaa otsikoiden ”Then” ja ”Now” alla: nykyisyyteen sijoittuvan tarinalinjan kertoja ja keskushenkilö on nimeämätön englantilainen kirjailija, toinen, menneisyyden tarinalinja kertoo kirjailija Diderot’sta.
- ¹⁰ ”Pentti” on ilmeinen Pentti Saarikoski, sillä juuri hän suomensi Bradburyn romaanin *The History Man* (1975; *Ajan mies*, 1978).
- ¹¹ Käännöksessä nimi on ”Väänänen”.
- ¹² Yksi tunnetuimmista aihepiiriin liittyvistä hiljattaisista romaaneista lienee Susanna Alakosken August-palkittu *Svinalängorna* (2006; *Sikalat*, 2007).
- ¹³ Suomalaisstereotyyppioista englanninkielisessä kirjallisuudessa ks. myös Riitta Santalan (1995, 189) huomiot Eric Pendryn teoksesta *The Way to Go Home* (1977).
- ¹⁴ Oma suomennokseni; Jukarainen kääntää ”valistumaton maa”.

¹⁵ Ensiksi mainitussa teoksen päähenkilö herra Hill joutuu seuraamaan suomalaisten viinahuuruisia talvisotamuisteloita ja myöhemmin humalaisten suomalaisten ”barbaarista sotaharjoitusta” (Santala 1995, 166). Danan romaanin suomalaisella laivakokilla on puolestaan ”koijassaan rommipullo, joka oli aina puolillaan, vaikka suomalainen harva se päivä joi itsensä humalaan” (Mairioniemi 1995, 339).

¹⁶ Käsite on Arthur Koestlerin (1964).

¹⁷ Myöskään Helen Dunmoren romaanissa alkoholi tai sen vaikutukset eivät ole keskiössä, mutta siitä puhuttaessa ei koskaan vältytä viittaamasta vodkaan (ks. esim. Dunmore 2006, 65 ja 247).

¹⁸ Kirjailija tosiaan käyttää suomen kielen sanaa hissi. Hän kirjoittaa sen lisäksi isolla alkukirjaimella.

¹⁹ Romaanissa kerrotaan Gurki-hotellin toimineen sodan aikaan Gestapon päämajana Suomessa. Hotelli Klaus Kurki ei toiminut sellaisena, sen sijaan Hotelli Torni toimi mm. saksalaisupseereiden kokouspaikkana, ja sitä kutsuttiin vakoilijoiden pesäksi.

²⁰ Aiheesta ”Oulu kaunokirjallisuudessa”, ks. myös <http://www.ouka.fi/kirjasto/pohjoista>. Bradburyn teoksen ilmisyä Oulu-kuvaus ei ole mukana.

²¹ Kirjailija on eräässä haastattelussaan ainoastaan sanonut ammentaneensa henkilöhaamoonsa arkkitehti Eliel Saarisen elämästä. Saarinenhan muutti Yhdysvaltoihin ja piirsi siellä useita rakennuksia, tosin ei koskaan pilvenpiirtäjää, vaikka olisi halunnut.

²² Hän on suunnitellut *The History Man (Ajan mies)* -teoksen fiktiivisen Watermouthin yliopiston, joka on eräänlainen lasia ja terästä yhdistävä modernin arkkitehtuurin ilmentymä. Helsingin Sanomien Juha Tantulle kirjoittamassaan kirjeessä (HS 13.2.1978) Bradbury toteaa, ettei Kaakinen pohjaudu kehenkään tiettyyn henkilöön, vaan arkkitehdistä tuli suomalainen, koska kirjailija ”parin luentomatkan vuoksi tiesi jotakin Suomesta” ja koska tuohon aikaan suomalaiset arkkitehdit edustivat moderneinta tyyliä.

Myös Bradburyn teoksessa *Stepping Forward* (1965) on viittaus suomalaiseen arkkitehtuuriin, arkkitehti Eliel Saariseen.

²³ Tyypillinen suomalaisääntämys ”Job”-nimestä muistuttaa sitä paitsi ”Jop”-nimen ääntämystä englantilaisittain; voi olla, että Bradbury hupaillee tällä.

²⁴ Keskustelu prof. Andrew Nestingenin kanssa 2.9.2008.

²⁵ Jack Burns ilmaisee etsintänsä luvun alkuvaiheessa seuraavasti, ja pääsee samalla alleviivaamaan Suomen takapajuisuutta: ”Itse asiassa’, Jack sanoi heille, ’minä etsin paria lesboa.’ Mikä loistava lähtörepliikki – ja hän haaskasi sen O’Malley’sin irkkupubissa Helsingissä, maailman kaikista paikoista!” (Irving 2006, 589)

²⁶ Pikemminkin saamelaisiin kuin suomalaisiin liittyvä poroaihe pilkahtaa myös Raynerin romaanissa. Jo esille ottamassani saksalaisarkkitehdin kohtauksessa tämä muistelee suomalaisten poronsyöntiä: ”Tiedätkö mitä minä muistan Iisalmesta? Poron. Poropaistin. Porokeiton. Poronkärityksen. Poromakkaran. Suomalaiset syövät niin paljon poroa että ihmetyttää, miten niitä onnettomia elukoita riittää vielä jouluna vetämään pukin pulkkaa. Ruokalistat olivat täyttä helvettä.” (Rayner 2001, 317)

²⁷ Mead on sitä paitsi kiinnittänyt huomiota siihen, että englanninkielisessä kirjallisuudessa sauna tulee esille nimenomaan alkoholikäytön yhteydessä (1982, 46).

Lähteet

- BRADBURY, MALCOLM 1976: *The History Man*. London: Secker & Warburg.
- BRADBURY, MALCOLM 1978: *Ajan mies*. Suom. Pentti Saarikoski. Helsinki: WSOY.
- BRADBURY, MALCOLM 2000: *To the Hermitage*. London: Picador.
- DANA, RICHARD HENRY 1981: *Two Years Before the Mast: A Personal Narrative of Life At Sea*. London: Penguin Books.
- DUNMORE, HELEN 2006: *House of Orphans*. London: Penguin Books.
- GLYN, ANTHONY 1959: *I Can Take It All*. London: Hutchinson.
- HEIKKILÄ, MARJA 1995: Suomi ja suomalaiset ranskalaisessa kirjallisuudessa. *Toisten Suomi. Mitä meistä kerrotaan maailmalla*. Toim. Hannes Sihvo. Jyväskylä: Atena Kustannus, 271–296.
- HEISKANEN, OUTI 2008: *Tehtävä Suomessa. Kotimaamme ulkomaisissa elokuvissa*. Helsinki: Teos.
- IRVING, JOHN 2005: *Until I Find You*. New York: Random House.
- IRVING, JOHN 2006: *Kunnes löydän sinut*. Suom. Kristiina Rikman. Helsinki: Tammi.
- KARTTUNEN, LAURA 2007: Minuus humoristisena taideteoksena. *Huumorin aiheita ja vaiheita kaunokirjallisuudessa*. Toim. Laura Karttunen ja Maria Laakso. Tampere: Tampereen yliopisto, Taideaineiden laitos, 89–104.
- KINNUNEN, AARNE 1985: *Draaman maailma*. Helsinki: WSOY.
- KOESTLER, ARTHUR 1964: *The Act of Creation*. London: Hutchinson.
- MA, SGENG-MEI 1999: Amy Tan's *The Chinese Siamese Cat*: Chinoiserie and Ethnic Stereotypes. *The Lion and the Unicorn* 23 (2), 202–218.
- MAIRONIEMI, EINO 1995: Jättiläisiä, sotahulluja ja merenkävijöitä. Suomalaiset meri-, sota- ja jännityskirjallisuudessa. *Toisten Suomi. Mitä meistä kerrotaan maailmalla*. Toim. Hannes Sihvo. Jyväskylä: Atena Kustannus, 335–360.
- MEAD, W. R. 1963: The Image of the Finn in English and American Literature. *Neuphilologische Mitteilungen* 64 (3), 243–264.
- MEAD, W. R. 1976: Figures of Fun: Further Reflections on Finns in English Fiction. *Neuphilologische Mitteilungen* 77 (1), 117–127.
- MEAD, W. R. 1982: Finland and the Finn as Stereotypes. *Neuphilologische Mitteilungen* 83 (1), 42–52.
- PAULASKIENĖ, AUŠRA 2007: *Lost and Found. The Discovery of Lithuania in American Fiction*. On the Boundary of Two Worlds: Identity, Freedom, and Moral Imagination in the Baltics 10. Amsterdam & New York: Rodopi.
- PYNCHON, THOMAS 2006: *Against the Day*. London: Jonathan Cape.
- RAYNER, RICHARD 2000: *The Cloud Sketcher*. New York: HarperCollins Publishers.
- RAYNER, RICHARD 2001: *Pilvien piirtäjä*. Suom. Erkki Jukarainen. Helsinki: Tammi.
- SANTALA, RITVA 1995: Rajamaalla. Suomi 1900-luvun brittikirjallisuudessa. *Toisten*

Suomi. Mitä meistä kerrotaan maailmalla. Toim. Hannes Sihvo Jyväskylä: Atena Kustannus, 159–193.

WAGNER, TAMARA S. 2004: "A Barrage of Ethnic Comparisons": Occidental Stereotypes in Amy Tan's Novels. *Critique* 45 (4), 435–445.